

ปาฐกถา

เรื่อง “บนเส้นทางชีวิตใหม่”

เนื่องในวันมูลนิธิ ศาสตราจารย์ ดร. วิจิตร ศรีสอ้าน

วันอาทิตย์ที่ 21 ธันวาคม 2546

ณ ศูนย์ประชุม สถาบันวิจัยจุฬาภรณ์

โดย ศาสตราจารย์ ดร. วิจิตร ศรีสอ้าน

ท่านผู้บังคับบัญชา (ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร) เพื่อนร่วมงาน บรรดาศิษย์ มิตรสหาย และท่านผู้มีเกียรติ

หลายคนถามผมว่า ทำไม่ถึงให้ความสำคัญกับการเจริญวัย อายุ เปลี่ยนเลขตัวแรก เพราะไม่ค่อยมีใครเขาให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนอายุ ส่วนมากเขาจะให้ความสำคัญเมื่อครบรอบนักษัตริ เพราะว่าเป็นของเรานี้ สัญลักษณ์ของปีเป็นสัตว์ทั้งนั้นเลย เราก็ให้เกียรติแก่สัตว์ ผมก็มานึกดูว่า ในสังคมยุคใหม่นี้ เรื่องของอายุ รู้สึกว่าความสำคัญจะเปลี่ยนไป เช่น แต่ก่อนนั้นอายุเฉลี่ยของคนไทยก็ไม่มากเท่าทุกวันนี้ มาถึงวันนี้ อายุเฉลี่ย ถ้าเป็นของสุภาพสตรีก็คือ 71 ส่วนของผู้ชาย 67 ผมก็เลยไปเทียบกับภาวะของตลาดหุ้น ซึ่งเขามักจะมีการทำนายว่าแนวต้านของหุ้นในสัปดาห์นี้จะอยู่ที่ไหน ผมก็คิดว่าเรื่องอายุเฉลี่ยเป็นแนวต้านตัวหนึ่งที่ทุกคนคงอยากจะข้ามพ้นอายุเฉลี่ย ผมก็ข้ามพ้นมาได้ ในขณะเดียวกัน ในยุคใหม่ ความเจริญทางด้านวงการแพทย์ทำให้คนมีสุขภาพดี อายุยืนขึ้น

ระบบการจ้างงาน ซึ่งแต่ก่อนนี้ก็มักจะบอกว่า ต้องเกษียณอายุเมื่ออายุ 60 ภาคีรัฐภาคเอกชนคล้ายกัน ภาคเอกชนอาจจะมีความยืดหยุ่น ถ้าเป็น เจ้าของก็อยู่ได้จนตาย แต่ภาคราชการเกือบจะไม่มีข้อยกเว้น มาเมื่อสัก 10 กว่าปีมานี้ ก็เริ่มเอาเรื่องอายุเฉลี่ยนี้เข้ามาพิจารณาประกอบ การที่จะให้หน่วยงานบางประเภทที่ไม่จำกัดอายุ หรือถ้าจะจำกัดเช่น องค์การอิสระ ตามรัฐธรรมนูญ ก็จำกัดไว้ไม่เกิน 70 เพราะฉะนั้นเมื่อถึงอายุ 70 จะเจอแนวต้านอย่างสำคัญ เพราะถ้าอยากจะเป็นตุลาการศาลรัฐธรรมนูญ อยากจะเป็น ปปช. อยากจะเป็นองค์การอิสระทั้งหลายซึ่งไม่ค่อยอิสระ เพื่อจะได้รับใช้บ้านเมือง หมดลสิทธิ์!

เพราะฉะนั้น ปีนี้ผมให้ความสำคัญ เพราะเป็นปีที่ผมกำลังจะ หมดลสิทธิ์ที่จะทำงานในหลายหน้าที่ที่เคยมีสิทธิ์ แต่ว่าความทันสมัยที่สุด ก็ยังเป็นของชาวมหาวิทยาลัย ที่ยกเว้นไว้แต่ตั้งแต่เดิม บัดนี้ก็ยังยกเว้น อยู่ว่าผู้ที่จะเป็นอธิการบดีนี้ไม่จำกัดอายุ ไม่มีการจำกัดอายุ แม้แต่มหาวิทยาลัยของรัฐที่เป็นส่วนราชการ ก็ยกเว้นว่า อธิการบดีไม่จำกัดอายุ มาตอนนี้ ถ้าพระราชบัญญัติระเบียบข้าราชการพลเรือนในสถาบันอุดม ศึกษามีผลบังคับใช้ ก็มีการขยายให้คนที่เป็นศาสตราจารย์ หรือรอง ศาสตราจารย์ เมื่ออายุครบ 60 จะขยายอายุให้ไปเกษียณที่ 65 และได้ ข่าวแว่วๆ ว่า วุฒิสภาอาจจะขอแก้เป็น 70 ด้วยซ้ำ ทำตามทางด้านศาล ยุติธรรมที่ผู้พิพากษาได้รับการขยายอายุไปเรียบร้อยแล้ว อย่างไรก็ตาม ถึงจะขยายแค่ไหนก็ตาม 70 ก็ยังเป็นแนวต้านสำคัญอยู่ นี่เหตุผลทาง ครอบครั่วมนี้ เป็นเหตุผลพิเศษ เฉพาะครอบครัวนี้ ก็คือ คนในครอบ ครวศ์ริสอ่านส่วนมาก แนวต้านสำคัญคือ 70 มักจะตายก่อน เช่น พี่ชาย

ผมในภาพเมื่อสักครู่นี้เขียนชื่อว่า “วิชัย” พอเขาจะขึ้น 70 เขาก็เสียชีวิต แต่ถ้าเมื่อไหร่ผ่านแนวต้านคือ 70 ไปได้ถึง 90 ทุกคนเลย ตัวอย่างที่ใกล้ตัวผม คุณพ่อผมตายเมื่ออายุ 39 คุณแม่ผมผ่านแนวต้านปีนี้ 90 ครับ เมื่อเขายังมาทำบุญกัน ผมก็หวังว่าการให้ความสำคัญเจริญวัยในโอกาสเปลี่ยนเลขหลักแรกจาก 6 เป็น 7 ทำให้ผมผ่านแนวต้าน ที่เมื่อกี้ก็มีคนอวยพรว่าให้อยู่ให้ถึง 3 หลัก ผมถามว่า ถ้าผมอยู่ถึง 3 หลัก แล้วคุณจะมาอวยพรไหม ? ก็เลยบอกว่าชวนกันอยู่ให้ครบ 3 หลักก็แล้วกัน นี่ก็คือที่มาของการที่หลายคนงวออายุอาจารย์วิจิตรก็ไม่ใช่ 72 คือ 6 รอบ ทำไมอาจารย์มาให้ความสำคัญกับการเปลี่ยนเป็น 70 นี่คือเหตุผล

ที่นี้ในส่วนที่เป็นเส้นทางชีวิต ที่คิดจะพูดเรื่องนี้ เพราะพวกเรามักจะถาม ผมตอบทีละคนจนเหนื่อยแล้ว ก็คิดว่าจะตอบเป็นส่วนรวม จะได้หายสงสัยหรือไม่ก็สงสัยมากขึ้น คนเรานับตั้งแต่คลอดจนรอดอยู่ ก็ถือว่ามีชีวิต กฎหมายบัญญัติไว้อย่างนี้ เพราะฉะนั้น เมื่อผมคลอดแล้วรอดอยู่จนจะขึ้น 70 วันพรุ่งนี้ ก็คือ ชีวิต แต่ว่าหนึ่งชีวิต ไม่หมายความว่าหนึ่งเส้นทาง มันอาจจะมียหลายเส้นทางก็ได้ ก็เลยมาย้อนดูตัวเองว่า มีเส้นทางชีวิตสักกี่เส้นทาง เส้นทางเหล่านี้ใครกำหนด คนที่ไม่รู้ว่าใครกำหนดก็ไปโทษพระพรหมก็บอกพรหมลิขิต ถึงต้องมีเพลงเย้ยฟ้าท้าดิน ข้าขอลิขิตชีวิตข้าเองไม่เกรงดินฟ้า เพราะมีคนจำนวนหนึ่งเกรงดินฟ้า บอกว่าพรหมลิขิตยอมสยบต่อพระพรหม จะให้เป็นอะไรก็เป็น ผมไม่มีพรหมลิขิต แล้วผมก็ไม่ได้ลิขิตชีวิตตัวเอง เริ่มต้น คนก็ถามว่าทำไมอาจารย์เลือกเส้นทางชีวิตครู ผมก็บอกคุณพ่อผมกำหนด คุณพ่อกำหนดจริงๆ เพราะผมเมื่อตอนเป็นเด็กไม่ค่อยแข็งแรง บ้านที่เกิดอยู่คนละฝั่ง

แม่น้ำกับโรงเรียน จะไปโรงเรียนก็ต้องว่ายน้ำเป็นหรือพายเรือเป็น มิฉะนั้น เขากลับจะจมน้ำตาย ก็ไม่ได้เข้าเรียน ย้ายบ้านจนมาอายุเข้าเกณฑ์ภาคบังคับที่ท่าสะพาน ก็ยังไม่ได้ไปเรียนอีก เพราะบ้านห่างจากโรงเรียน 2 กิโลเมตรเศษ ต้องเดินผ่านป่าช้าหนึ่งป่าช้า และข้ามคลองไม่รู้อีกกี่คลอง ทางบ้านก็บอกต้องให้แข็งแรงก่อน ผมเข้าโรงเรียนเมื่ออายุ 9 ขวบ เพราะฉะนั้นนักเรียนรุ่นเดียวกัน ผมแก่กว่าเขา 3 ปีเป็นอย่างน้อย เพราะผมไม่ได้เข้าเรียนตามเกณฑ์ คุณพ่อก็สอนหนังสืออยู่กับบ้าน ท่านก็ไม่ได้จบอะไร ป.4 ก็ไม่จบ เรียนหนังสือวัด แต่สอนหนังสือจนผมจบเล่มหนึ่งตอนปลาย ท่านก็บอกว่า เจ้านี้อ่านหนังสือเก่ง เร็ว ควรจะเป็นครู บอกตั้งแต่ตอนนั้นเลยว่า ควรจะเป็นครูยังไม่เข้าโรงเรียนเลย ก็ควรจะเป็นครู พ่อเข้าโรงเรียนก็ตั้งใจว่าพ่อบอกว่าควรจะเป็นครู ก็มุ่งมั่นจะเป็นครู ครูสมัยนั้นต้องเรียน ครู ป. ครู ป.ป. ครู ป.ม. แต่ในครอบครัวก็อยากให้เห็นสมาชิกที่ไปถึงมหาวิทยาลัย แล้วเพิ่ญโชคช่วยที่ผมเป็นคนหนึ่งที่มีโอกาสจะไปได้ถึง เพราะว่าครูผมเก่ง ผมสอบได้ที่หนึ่งของจังหวัด ไม่ว่าจะสอบกี่ครั้ง สอบ ม.3 ก็ได้ที่หนึ่ง สอบ ม.6 ก็ได้ที่หนึ่ง ก็ได้ทุนจังหวัด ได้ทุนกาญจนวัฒน์ แล้วถ้าที่หนึ่งไม่ไปเรียนมหาวิทยาลัย แล้วจะเอาที่เท่าไรไปเรียน ไม่ต้องมานั่งคิด GPA. และ PR. กันใหม่หรือ ?

ในที่สุดก็มุ่งมั่นว่าจะต้องเป็นครูให้ได้ และควรจะเป็นครูที่ดีที่สุดที่การศึกษาในสมัยนั้นจะทำให้เป็นได้ จบ ม.6 แล้วก็มาสมัครเรียน ม.7-8 ที่สวนกุหลาบ สอบเข้าได้ที่โหล่ จากที่หนึ่งเป็นที่โหล่ แล้ววิชาที่อ่อนที่สุดคือ ภาษาอังกฤษ หลวงบุญญपालิต วิชาศาสตร์ อาจารย์ใหญ่

ขอตัว บอกวิชาคณิตศาสตร์ วิทยาศาสตร์ พอไปได้ ภาษาอังกฤษ
อ่อนขนาดนี้ไปเรียนแผนกศิลป์ทำไม ฉันยอมให้ย้ายไปอยู่วิทยาศาสตร์
จะเอาไหม บอกไม่เอา ถามว่าทำไม ผมจะเป็นครู ก็เป็นครูเรียนวิทยา
ศาสตร์ก็เป็นได้ บอกว่าแผนกวิชาครุศาสตร์อยู่คณะอักษรศาสตร์ ตอน
นั้นยังไม่ได้ตั้งคณะครุศาสตร์ จะเรียนอักษรศาสตร์แล้วก็ต่อเลยไปเป็น
ครูประเภท 2 ปริญญา ในที่สุด หลวงบุญญपालิตฯ ก็ต้องยอมเพราะ
ผมสอบได้ และผมไม่ยอมโอนไปอีกสายหนึ่ง เมื่อจบ ม.8 ก็ได้เข้า
อักษรศาสตร์ จบอักษรศาสตร์แล้ว ก็ได้เรียนครุศาสตร์หลักสูตร 2 ปี
ซึ่งสมัยนั้นเขาเทียบเท่าปริญญาโทสมใจนึก แต่ผมเป็นครูในเส้นทางชีวิต
นั้นด้วยความยากลำบาก เพราะเหตุว่าเมื่อมุ่งมันจะเป็นครูก็รับทุนกระ
ทรวงศึกษา เมื่อรับทุนกระทรวงก็มีเงื่อนไขผูกพันว่าจะต้องบรรจุใน
สถานศึกษาที่กระทรวงกำหนด ทุนที่ได้รับเป็นทุนกลาง ตอนรับยังไม่
ได้กำหนดสถานศึกษา เผลอเกิดมีการแยกมหาวิทยาลัยจากกระทรวง
การศึกษาธิการมาอยู่สภากาการศึกษาแห่งชาติ เงื่อนไขทุนก็ต้องอยู่กับ
กระทรวงศึกษาธิการ แต่ว่าตอนนั้นมหาวิทยาลัยไม่ได้อยู่กระทรวงศึกษา
ธิการแล้ว เมื่อผมจบก็ต้องรายงานตัวเพื่อจะเป็นครู เขาหาที่ลงให้ผมไม่
ได้ ผมขอไปบรรจุเป็นครูที่โรงเรียนบ้านผม คือ โรงเรียนบางปะกง "บวร
วิทยายน" เขาบอกไม่ได้ไม่มีอัตราตำแหน่ง เพราะวุฒิอย่างผมเขาบรรจุ
ครูอื่นได้ 2 คน

เพราะฉะนั้น วุฒิเกินกว่าที่จะใช้ที่โรงเรียนบางปะกง "บวรวิทยา
ย" ผมอาสาไปโรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัย โรงเรียนเก่าผม เขาก็บอก
ไม่ได้ โรงเรียนสวนกุหลาบวิทยาลัยสมัยนั้นไปโอนเอาอาจารย์อาวุโสจาก
ต่างจังหวัดเข้ามาไว้เต็ม ไม่มีอัตรา เขาบอกเอาไหมสถานศึกษาที่พอจะ

หาได้คือ วิทยาลัยพลศึกษา ผมพอจะวิ่งหนได้ พอว่ายน้ำได้ แต่เรื่องจะให้ไปสอนวิชาพละ อย่างมากผมก็ทำได้แค่วิชาสามัญส่วนหนึ่ง ซึ่งไม่ใช่วิชาหลัก แต่ถ้ามันเป็นเงื่อนไขก็ต้องไป ปรากฏว่าในช่วงนั้นเอง ศาสตราจารย์ ดร. ประชุมสุข อาชวบำรุง รักษาการคณบดีครุศาสตร์ ได้มาชวนให้อยู่คณะครุศาสตร์เป็นอาจารย์ ท่านได้กรุณาเจรจากับกระทรวงศึกษาธิการให้มารับราชการที่คณะครุศาสตร์เป็นการใช้ทุน ตอนนั้นได้เป็นครูสมใจนึก

ในที่สุดก็ได้มาอยู่คณะครุศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ในตำแหน่งอาจารย์โท ผมนึกว่าจะให้ผมสอนหนังสือ เปล่าครับ ศาสตราจารย์ ดร. ประชุมสุขบอกเธอเป็นผู้ชาย เราไม่ค่อยมีอาจารย์ผู้ชาย คณะครุศาสตร์ ยุคก่อร่างสร้างตัวต้องต่อสู้ นั่นดูเธอแล้ว เธอเหมาะมาก เพราะเธอเป็นผู้นำนิสิตประเภทกิจกรรม เพราะฉะนั้นขอให้ไปเป็นหัวหน้าธุรการ ผมก็ได้บรรจุเป็นอาจารย์โท เป็นเกียรติอย่างสูง บรรจุปีแรกก็เป็นหัวหน้าธุรการ ทำหน้าที่เลขานุการคณะ ดูแลอาคารสถานที่ สารบรรณ การทะเบียน การเงิน พัสดุ คนเดียวครับ ดูหมด ผมเรียนทางด้านการสอนภาษาอังกฤษและการสอนภาษาไทย ท่านรักษาการคณบดีสมัยนั้น ต้องการให้ทำงานธุรการเต็มเวลาโดยไม่ต้องสอนหนังสือในระยะนั้น ผมได้มีโอกาสอน ต้องขอขอบคุณ ถ้าจำไม่ผิดรู้สึกจะเป็นท่านศาสตราจารย์สุมน อมรวิวัฒน์ นี่แหละครับ ท่านสอนภาษาไทยปีหนึ่ง ท่านต้องลาคลอด คณะครุศาสตร์จึงจัดให้ผมสอนแทน รุ่นที่ผมสอนนั้น มีนิสิตแต่งกลอนแก่งชื่อ นภาลัย ฤกษ์ชนะ ก็ได้เห็นแววกวีของอาจารย์นภาลัยตั้งแต่เป็นนิสิต ที่แต่งกลอนพูดถึงผมว่าเป็นอาจารย์สอนภาษาไทย คือความจริง

หลังจากนั้น เส้นทางชีวิตความเป็นครู เตรียมมาที่จะสอนระดับมัธยม แต่ในที่สุดก็ต้องไปสอนระดับอุดม เตรียมมาที่จะทำหน้าที่ทางการสอนเป็นหลักก็ต้องไปทำงานธุรการ ทำไปทำมาเส้นทางชีวิตการเป็นครูเริ่มจะเบี่ยงเบน เพราะว่าศาสตราจารย์ ดร. ประชุมสุข รักษาการคณบดีซึ่งเป็นผู้บังคับบัญชาคนแรก ท่านฝันใจผมมาก ใครเคยทำงานกับท่านก็จะทราบดี ท่านเข้มแข็งมาก ท่านบอก ก็เธอทำธุรการ มีแว้วทำได้ดี คณะกำลังจะเปิดภาควิชาบริหารการศึกษา เปลี่ยนเถอะ ไปเรียนบริหารการศึกษา เพื่อกลับมาจะได้มาเป็นอาจารย์บริหารการศึกษา ท่านกรุณากับผมมาก ไปเจรจากับ ก.พ. หากุนจะให้ไปเรียนต่อทางบริหารการศึกษาให้ได้เพราะมีแนวทางบริหาร ถ้าถามผมว่า เส้นทางแรก พ่อกำหนด เส้นทางที่สอง นี้ ผู้บังคับบัญชาเป็นคนกำหนด กำหนดโดยดูว่าในแง่ปฏิบัติที่ผมทำงานบริหารอยู่นั้นจะไปได้หรือไม่ แล้วเป็นความต้องการของคณะด้วย ในที่สุดผมสอบได้ทุนฟูลไบรท์ ถ้าผมจะสอบโดยระบุว่าไปเรียนอย่างอื่น คณะก็คงไม่อนุมัติ ผมก็ต้องสอบแล้วระบุว่าจะไปเรียนบริหารการศึกษา ในที่สุดก็ได้ทุนฟูลไบรท์ แล้วก็ไปเรียนบริหารการศึกษา เมื่อไปเรียนบริหารการศึกษาบปริญญาโทและเอกกลับมา ก็ตั้งใจว่า คงจะได้เป็นนักวิชาการสอนหนังสือระดับปริญญาโทและเอกทางด้านการบริหารการศึกษาตามที่ได้เรียนมา ก็ได้รับรางวัลชีวิต ให้เป็นผู้บริหารครั้งแรกในระดับสถานศึกษา คือ มีการแยกโรงเรียนสาธิตจุฬาฯ ออกเป็นฝ่ายมัธยมและประถม ซึ่งเดิมไม่ได้แยก อยุธยา ก็มีคำสั่งให้ไปเป็นอาจารย์ใหญ่โรงเรียนสาธิตจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย ฝ่ายมัธยม ก็ต้องทำตามคำสั่ง นั่นคือตำแหน่งบริหารสถานศึกษา ซึ่งผมถือว่ามีความ

สำคัญที่สุด ก็ไปเป็นอยู่ประมาณสัก 2 ปี ขณะที่ทำหน้าที่อยู่ที่โรงเรียน
สาธิต ผู้บังคับบัญชากำหนดให้เดินเข้าสู่เส้นทางชีวิตนักบริหารการศึกษา
ระดับมหาวิทยาลัย เพราะจุฬาฯ ในปี 2514 เกิดมีปัญหาภายในที่นิสิต
ประท้วงผู้บริหารเรื่องการจัดการทรัพย์สิน ก็มีการเปลี่ยนแปลงใหญ่ใน
จุฬาฯ ผมกำลังพานักเรียนสาธิตไปเข้าค่ายที่ Y.M.C.A. ที่พัทยา เป็น
วันเดียวกันกับที่มีมิตร ชัยบัญชาตกเครื่องบิน แล้วค่ายนั้นเรียบร้อยมาก
เพราะนักเรียนกลัวผี ก็เลยเป็นค่ายซึ่งประสบความสำเร็จอย่างดี ขณะที่
ที่ผมอยู่ที่ค่าย ก็มีรถของจุฬาฯ วิ่งเข้าไป แล้วก็มีเจ้าหน้าที่เอาของสีน้ำ
ตาลส่งให้ บอกว่ามีคำสั่งมหาวิทยาลัย แต่งตั้งให้เป็นเลขานุการบริหาร
ซึ่งเป็นผู้ช่วยเลขาธิการของมหาวิทยาลัยนั่นเอง ซึ่งผมก็ไม่ทราบมาก่อน
ก็ปรากฏว่า ผู้บังคับบัญชากำหนด โดยไม่ได้ถามความสมัครใจ ผู้ที่
กำหนดตอนนั้นคือ ศาสตราจารย์ ดร. แถบ นีละนิธิ อธิการบดี และ
ศาสตราจารย์เต็มศักดิ์ กฤษณามะระ เลขาธิการ อยากจะให้ผมไปช่วย
งาน ก็เลยต้องไปอยู่สำนักเลขาธิการจุฬาฯ อยู่ 7 เดือน

เส้นทางชีวิตนักบริหารก็เริ่มชัดขึ้นอีก โดยผู้บังคับบัญชากำหนด
ศาสตราจารย์เต็มศักดิ์ ขอลกลับไปเป็นคนบดีคณะพาณิชยศาสตร์การ
บัญชี ตอนนั้นก็ลือกันในจุฬาฯ ว่า ตัวแกที่จะเป็นเลขาธิการแทนมีหลาย
คน เช่น ศาสตราจารย์ ดร. ประสม ดร. ไวกูณฐ์ แม้แต่ศาสตราจารย์
ปัจจัย บุนนาค ซึ่งเสียชีวิตไปแล้ว ไม่มีใครพูดถึงผมเลย เพราะยังเป็น
ข้าราชการชั้นเอกอยู่เลย กว่าจะได้เป็นเลขาธิการไม่เกษียณแล้วก็ใกล้ๆ
เกษียณ ก็ปรากฏว่ามีการประชุมสภามหาวิทยาลัยที่ทำเนียบรัฐบาล ตอน
นั้นจอมพลถนอม กิตติขจร เป็นนายกสภา นายกรัฐมนตรีเป็นนายกสภา

โดยตำแหน่งทุกแห่ง ผมก็ต้องไปประชุมในฐานะผู้ช่วยเลขาธิการสภา และเป็นผู้แถลงข่าว นิ่งๆ อยู่เขาก็บอกเชิญอาจารย์วิจิตรออกจากห้องประชุม แล้วเขาก็ให้ผมนั่งรออยู่ข้างนอกสักพักแล้วก็เชิญให้กลับเข้าไป ได้รับแจ้งว่าสภามีมติตั้งให้เป็นเลขาธิการเรียบร้อยแล้ว ผมกลับมาที่มหาวิทยาลัย คนก็ถามกันแซดเลยว่าสภาแต่งตั้งใครเป็นเลขาธิการ ผมเลียงตอบไปว่า ฟรุ้งนี้เขาก็คูณเอง ก็ไม่รู้จะบอกยังไง บอกเขาก็ไม่เชื่อ มีอาจารย์คนหนึ่งจากคณะวิศวกรรมศาสตร์มาหาเลขาธิการแต่เช้าเลย มาหนึ่งอยู่ที่ระเบียงตึกเลขาธิการ ผมก็เดินขึ้นมาเจอจึงทักถามว่า อาจารย์มาหาใคร ผมจะมาหาท่านเลขาธิการคนใหม่ อาจารย์พบผมก็ได้ ไม่ได้หรือครับ ผมต้องพบท่านเลขาธิการคนใหม่ ผมก็บอกอาจารย์ก็รอไปอีกแล้วกัน จนกระทั่งเขาไปถามคุณอุดร ซึ่งกลืนรูป ผอ.กองกลาง คุณอุดรบอก ดร.วิจิตร นั้นแหละเลขาธิการคนใหม่ คุณนึกว่าใคร เขานึกว่าเป็นอาจารย์ของคณะเขา ไม่นึกว่าเป็นผม พอทำหน้าที่เลขาธิการมาระยะหนึ่ง ต่อมาเป็นรองอธิการบดี ผมขึ้นไปสู่ตำแหน่งเหล่านั้นโดยไม่เคยเป็นแม้แต่หัวหน้าภาควิชา ไม่เคยเป็นแม้แต่คณบดี คณะครุศาสตร์เคยมาขอให้กลับไปเป็นหัวหน้าภาควิชา ผมก็ไม่รับ เพราะเป็นใหญ่กว่าหัวหน้าภาควิชา โดยไม่ต้องเป็นหัวหน้าภาควิชาแล้วจะกลับไปทำไม ต้องการเปิดโอกาสให้เพื่อนร่วมงานได้เป็น

แต่ว่าตรงนั้น ก็ยังไม่ใช้หัวเลี้ยวสำคัญ ที่ทำให้ผมเดินเข้าเส้นทางของชีวิตนักบริหารเต็มตัว เรื่องเกิดขึ้นหลัง 14 ตุลาคม 2516 ที่มีรัฐบาลมหาวิปโยค โดยศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ เป็นนายกรัฐมนตรี ศาสตราจารย์ ดร. เกษม สุวรรณกุล เป็นรัฐมนตรีว่าการทบวง

มหาวิทยาลัย ดร. เกษม ก็ไปขอกับนายกฯ ว่าทบวงเป็นหน่วยงานใหม่ ตั้งเมื่อปี 2515 บุคลากรส่วนใหญ่โอนมาจากกระทรวงพัฒนาการ ต้องการที่จะให้มีผู้บริหารวิชาการไปช่วยท่านปลัดทบวง ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร เพราะตอนนั้นรองปลัดมีคนเดียว ก็ไปทำความตกลงกับ ก.พ. ขอให้ทบวงเล็กๆ มีรองปลัด 2 คน ก.พ. ก็ให้เป็นการเฉพาะตัว เวลาที่ออกแล้วถือว่ายุบ แล้วในที่สุดก็กลายเป็นตำแหน่งถาวร รัฐบาลขอให้ผมออกจากจุฬาฯ ไปเป็นรองปลัดทบวงในปี 2517 ผมก็ไม่ค่อยสมัครใจ เพราะเตรียมตัวมาจะเป็นครู จะสอนหนังสือ ไม่ได้สนใจไยดีเรื่องตำแหน่งบริหารมากนัก แต่แล้วในที่สุด ท่านศาสตราจารย์สัญญา ธรรมศักดิ์ ซึ่งก็รู้จักท่านดี เพราะท่านเคยเป็นอธิการบดีมหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ ก่อนจะเป็นนายกฯ ท่านก็มีความเมตตาผมอยู่ ท่านบอกอาจารย์วิจิตรมาเถาะมาช่วยกัน ถ้าไม่สบายใจก็ค่อยกลับไปจุฬาฯ หรืออาจารย์อยากจะให้ผมใช้อำนาจนายกฯ เพราะนายกรัฐมนตรีมีอำนาจที่จะสั่งข้าราชการไปดำรงตำแหน่งไหนก็ได้ ในที่สุดก็ต้องไป

ที่นี้ถามว่าใครเป็นคนกำหนด เส้นทางตรงนี้ผมก็ไม่ได้กำหนด ศาสตราจารย์ ดร. เกษม สุวรรณกุล กำหนด ไม่ทราบว่าคุณปลัดทบวง ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ มีส่วนกำหนดหรือเปล่า ? ผมว่ามีส่วน เพราะถ้าท่านไม่ยอม ไม่เห็นด้วย ท่านก็มีสิทธิ์จะบอกไม่เอาคนนี้เอาคนโน้น ในที่สุด ก็ไปอยู่ทบวง ก็เป็นกระแสน้ำที่ไม่มีวันไหลกลับจริงๆ ที่ตั้งใจอยากจะกลับมาจุฬาฯ อยากจะมาทำงานวิชาการ จากรองปลัดทบวงก็ขึ้นเป็นปลัดทบวง ผมได้ทำงานมหาวิทยาลัยในฐานะนักบริหารมหาวิทยาลัยเต็มที ตอนเป็นรองปลัดทบวง และบางส่วนของตอนเป็น

ปลัดทบวง เช่น ไปตั้งมหาวิทยาลัยสุโขทัยธรรมมาธิราช ไปตั้งมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี ไปตั้งมหาวิทยาลัยวลัยลักษณ์ และก็เป็นอธิการบดีคนแรกด้วย ตอนนั้นมันจะต้องควบสองหน้าที่

เส้นทางชีวิตบริหารนี้ ในที่สุดก็ไปได้ไกลสุด ก็ต้องถือว่าในฝ่ายข้าราชการประจำ ใครที่เป็นปลัดกระทรวง ปลัดทบวง ตำแหน่งระดับ 11 เป็นตำแหน่งสูงสุด แต่ด้วยความที่คุณพ่อผมบอกว่า “ต้องเป็นครู” และก็เตรียมตัวมาเต็มที่ที่จะเป็นครู เชื้อใหม่ครับ ผมไม่เคยละทิ้งการสอนเลยจนถึงปัจจุบัน เพียงแต่ลดภาระการสอนให้น้อยลง ไม่ว่าผมจะเป็นอะไร ผมจะสอนหนังสือเป็นอาจารย์ประจำวิชา ไม่ใช่วิทยากรประเภทดาราพาเหรด เทอมที่แล้วภาควิชาบริหารการศึกษาคณะครุศาสตร์ ก็ให้สอนวิชาประเด็นปัญหาและแนวโน้มการศึกษาไทย นิสิตปริญญาเอกที่เรียนกับผมวันนี้ก็มา รับสอนประจำอยู่แห่งเดียวคือ จุฬาฯ ระหว่างภาควิชาบริหารการศึกษากับ อุดมศึกษาบ้าง รับสอนปีละวิชาเฉพาะระดับปริญญาเอก โดยมีเงื่อนไขกับจุฬาฯ ว่า ไม่ไปสอนที่จุฬาฯ ถ้าจะเรียนหนังสือกับผมต้องมาที่ที่ผมสะดวก เพราะถ้าให้ผมเดินทางไปจุฬาฯ ไม่ได้สอนตามเวลา รอคติอยู่แถวหน้าจุฬาฯ ในที่สุด นิสิตรุ่นหลังๆ นี้ ผมมีสำนักงานอยู่ที่ไหน ก็มาเรียนที่นั่น ตามเวลาที่ผมและนิสิตสะดวก สิ่งแรกที่ตกลงกันก่อน คือ เรียนกับผม นิสิตว่างช่วงไหน ระบุมาสัก 3-4 ตัวเลือก เมื่อเลือกแล้วก็นัดกันเป็นคราวๆ ไป แล้วก็มีการกติกาก่อนว่า ถ้าผมมาไม่ถึงที่นัดหมาย อย่าใช้วาระ 15 นาที แล้วก็กลับว่ไปจนกว่าผมจะมา เพราะถ้าผมไม่มา ผมจะบอกล่วงหน้า ก็ปรากฏว่ายังทำเรื่องการสอนได้อยู่ แม้จะน้อยลง แต่ก็ไม่ได้ทิ้งการสอน เพราะ

ฉะนั้น เส้นทางชีวิตทางด้านการสอน การเป็นครู เส้นทางชีวิตทางด้านการบริหารก็ยังเป็นเส้นทางที่ทำคู่ขนาน แต่น้ำหนักอาจจะต่างกันในช่วง

มีคนถามกันมาก ทำอย่างนั้นก็ได้อยู่แล้ว ทำไมถึงมาเริ่มต้นเส้นทางชีวิตใหม่ เส้นทางชีวิตใหม่นี้ก็คือ เส้นทางชีวิตนักการเมือง ผมเองสนใจทางการเมืองต่อเนื่องมานานแล้ว เพราะว่าได้รับแต่งตั้งเป็นสมาชิกวุฒิสภาต่อเนื่องกันมาตั้งแต่ปี 2530 อาจจะยกเว้นบางช่วงสั้นๆ ในยุคเผด็จการของบางสมัย แต่ถ้าเป็นยุคประชาธิปไตยที่รัฐบาลมาจากการเลือกตั้งแล้วได้รับแต่งตั้งเสมอ เช่น สมัยรัฐบาลชวน 1 ท่านนายทศพร ก็เสนอแต่งตั้งให้เป็นสมาชิกวุฒิสภา หรือแม้แต่ท่านนายทศพร บรรหาร ศิลปอาชา ก็กรุณาเสนอชื่อให้เป็นสมาชิกวุฒิสภา หรือแม้แต่ในช่วงหลังที่อยู่ในช่วงของการปฏิรูปการเมือง ก็อยู่ในวุฒิสภา เส้นทางชีวิตใหม่นั้นผมเป็นคนกำหนด เพราะผมเลือกเอง ไม่มีใครบังคับ ผมสนใจงานการเมืองอย่างจริงจัง ตอนที่อยู่วุฒิสภา มีส่วนในการพิจารณาร่างรัฐธรรมนูญฉบับ ส.ส.ร. หรือที่เรียกว่า “ฉบับประชาชน” เห็นด้วยในสาระสำคัญของการเปลี่ยนแปลงที่เป็นการปฏิรูปการเมือง แล้วก็อยากจะเห็นการปฏิรูปการเมืองเกิดขึ้น ตอนนั้นพรรคที่มีจุดยืนสนับสนุนการปฏิรูปการเมืองที่ชัดเจนคือ พรรคประชาธิปัตย์ ก็ได้มีการประสานความคิดเห็นพอสมควรระหว่างกลุ่มวุฒิสภากับกลุ่มประชาธิปัตย์ เราไม่มีสิทธิ์แก้แม้แต่คำเดียว เพราะถ้าแก้ก็ต้องทำประชามติ (Referendum) แต่ก็นั่นแหละสิ่งที่สำคัญๆ ที่รับได้ควรจะให้รัฐธรรมนูญผ่าน เมื่อสนใจตรงนี้ก็มาพิจารณาว่า ถ้าจะมีส่วนเข้าไปใช้รัฐธรรมนูญและทำให้การปฏิรูปการเมืองเป็นจริง เราจะทำได้สักแค่ไหน เผอิญในช่วงซึ่งกำลังตัดสินใจ

นั้นเองก็มีบุคคล 3 คน ที่เข้ามาช่วยกำหนดเส้นทางชีวิตโดยการชี้ชวนคนแรกคือ ฯพณฯ ชวน หลีกภัย ที่จริงท่านชวนผมไว้ตั้งแต่สมัยที่ท่านเป็นรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ตอนนั้นผมเป็นผู้ทรงคุณวุฒิอยู่ในหลายคณะกรรมการในกระทรวง ก็ได้ประชุมร่วมกันกับรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ สมัย ฯพณฯ พลเอกเปรม เป็นนายกฯ ท่านก็พูดไว้ประโยคหนึ่ง “อาจารย์วิจิตรมีแววที่จะทำงานการเมืองได้ ถ้าอาจารย์วิจิตรคิดจะเล่นการเมือง อย่าลืมนะ พรรคประชาธิปัตย์ยินดีต้อนรับ” ผมบอก ครับ พร้อมเมื่อไหร่จะบอก ซึ่งก็ผ่านมาหลายปี จนกระทั่งมีเรื่องการปฏิรูปการศึกษา ซึ่งผมเข้าไปเป็นกรรมการสภาการศึกษาแห่งชาติ แล้วจากนั้นก็ได้เข้าไปเป็นกรรมการวิสามัญ ซึ่งเป็นวุฒิสมาชิกคนเดียวที่ได้รับแต่งตั้งไปเป็นกรรมการวิสามัญ ลงไปทำกับสภาผู้แทนราษฎร ซึ่งตอนนั้นก็มีความอภิสสิทธิ์ เวชชาชีวะ เป็นประธานคณะกรรมการ เมื่อได้ทำงานปฏิรูปก็เห็นชัดเลยว่า ถ้าจะให้พระราชบัญญัติการศึกษาแห่งชาติ 2542 นี้เป็นจริง มันจะเป็นจริงแต่เฉพาะฝ่ายบริหาร เขามีนโยบายและเอาจริงอย่างเดียวไม่พอ ต้องออกกฎหมายหลายฉบับ นิติบัญญัติต้องแข็ง นิติบัญญัติต้องเข้าใจ และนิติบัญญัติกลายเป็นคนที่รับไม้สุดท้ายนี้ มาทำให้ปฏิรูปเป็นจริงมากกว่าคนอื่น ท่านอภิสสิทธิ์ไม่ทราบคิดยังไงอยู่ๆ ก็มาชวน บอกว่า “อาจารย์พร้อมจะทำงานการเมืองไหม” กำลังหาคนเข้าบัญชีรายชื่อ (Party List) ทางด้านการศึกษา ก็ยังไม่มีใครมากนัก ผมบอกแล้วจะตอบ เพราะตอนนั้นผมเป็นประธานกรรมการบริหารสำนักงานปฏิรูปการศึกษา ผมก็ตอบท่านอภิสสิทธิ์ว่า “ที่ผมยังไม่ตอบทันที ทั้งๆ ที่ความโน้มเอียงมีอยู่แล้ว ก็เพราะว่าไม่อยากให้ใครเขามาพูดว่า อาจารย์วิจิตรทำงานไม่เสร็จ” เพราะ

ชีวิตผมไม่เคยที่จะเป็นผู้รับเหมาประเภทนี้ทั้งงาน ไม่อยากให้ใครเขามา
ขึ้นบัญชีว่า นายวิจิตรคือผู้รับเหมาที่ทั้งงาน ก็ทำจนกระทั่งรายละเอียด
เกี่ยวกับปฏิรูปการศึกษาเสร็จ เหลือแต่ขั้นตอนการรับฟังความคิดเห็น
ตามที่กฎหมายกำหนด ผมก็ได้มีโอกาสรายงานความก้าวหน้าให้นายก
รัฐมนตรีทราบเป็นระยะๆ ตอนนั้นคือ ท่านชวน หลีกภัย ว่าปฏิรูปการ
ศึกษาจะเสร็จอยู่แล้ว ก็เป็นที่เข้าใจกันว่าเป็นเรื่องการรับฟังความคิดเห็น
แล้วมาปรับ มากกว่าที่จะต้องมาทำอะไรกันใหม่ ก็คงไม่มีใครว่าได้
ว่าเป็นผู้รับเหมาที่ทั้งงาน ในที่สุดวันที่เขาจะประกาศให้ลงรับสมัครรับ
เลือกตั้งเป็น ส.ส. ก็ใกล้เข้ามา มีบุคคลที่ 3 เกิดขึ้น ซึ่งก็กินข้าวกันอยู่
ทุกเดือนไม่เคยบอก แล้วไปบอกที่ขอนแก่น เผอิญผมไปประชุมที่ขอนแก่น
เข้าวันหนึ่ง เดินมากินข้าวเข้าก็เจอคุณอนันต์ อนันตกุล เพิ่งได้ข่าว
ว่าจะไปเป็นเลขาธิการพรรคประชาธิปัตย์ ก็เดินปรีเข้ามาหาผมบอกว่าหา
ตัวอยู่ตั้งหลายวัน จะชวนเข้าพรรคประชาธิปัตย์ ก็กินข้าวคุยกัน ผมก็
บอกว่า ถ้าผมจะเข้าพรรคประชาธิปัตย์ ไม่ใช่เพราะเพื่อน ไม่ใช่เพราะ
พวก ผมคงมีเกณฑ์ของผม เพราะจะทำงานการเมืองทั้งที ก็คงจะต้อง
พิจารณาเรื่องนี้ด้วยตนเองอย่างถ่องแท้ รัฐธรรมนูญบังคับว่า ถ้าจะ
สมัครรับเลือกตั้งเป็น ส.ส. ต้องสังกัดพรรค ไม่สังกัดพรรคลงสมัครไม่ได้

ปัญหาแรกเลยก็คือ จะเลือกสังกัดพรรคไหน แล้วพรรคนั้นจะรับ
เราหรือเปล่า เลือกฝ่ายเดียวคงไม่ได้ ผมถูกชวนจากเกือบจะทุกพรรค
บางพรรคชวนให้ไปรวมกันตั้งพรรคด้วยซ้ำ เกณฑ์ที่ผมใช้ เกณฑ์แรก
ผมมองถึงอุดมการณ์ จุดยืนและแนวทางการเมืองของพรรคเป็นหลักว่า

พรรคไหนเป็นพรรคที่สนับสนุนแนวทางการปฏิรูปการเมือง พรรคไหนที่มีความเป็นประชาธิปไตยในพรรคมากที่สุด ข้อนี้ประชาธิปไตยเขาพิสูจน์มาแล้วถึง 54 ปี ก็มีหลักฐานที่เราพอจะพิสูจน์ได้จากบทบาทและผลงานของพรรคประชาธิปไตย เพราะผมไม่ได้เลือกพรรคเพื่อที่จะไปแสวงหาอำนาจและผลประโยชน์ ผมไม่ใช่เลือกพรรคเพราะต้องการตำแหน่งการบริหาร แต่ผมเลือกพรรคเพื่อไปช่วยกันปฏิรูปการเมือง ก็ต้องหาพรรคที่สนับสนุนการปฏิรูปและมีประวัติชัดเจนว่า ถ้าเข้าไปแล้วจะทำงานในแนวนี้

ประการที่สอง ตอนที่ผมตัดสินใจนี้ อายุ 66 ย่าง 67 ผมไม่มีเวลามากนักที่จะเข้าไปอยู่ในวงการเมือง แล้วก็มียุทธศาสตร์ในส่วนที่จะช่วยกันปฏิรูป ก็ต้องคิดถึงว่าพรรคไหนจะเป็นพรรคที่เปิดโอกาสให้ทำที่ไม่มีใครคนใดคนหนึ่ง ตระกูลใดตระกูลหนึ่ง ครอบครัวใดครอบครัวหนึ่งผูกขาด ถ้าพรรคประชาธิปไตยเป็นของใครคนใดคนหนึ่ง นายทุนใดนายทุนหนึ่ง ครอบครัวใดครอบครัวหนึ่ง คุณชนวน หลีกภัย ก็จะไม่ได้เป็นหัวหน้าพรรค ไม่ได้เป็นนายกรัฐมนตรี ข้อนี้ก็ชัดเจน พรรคเลือกเราเข้าไปทำงานปฏิรูปการเมือง พรรคคงจะเปิดโอกาสเหมือนกับที่เป็นพรรคเปิดให้ทุกคนได้มีส่วนร่วม และได้มีส่วนมีบทบาทตามถนัดสั่งหัดได้เต็มที่

ประการที่สาม ผมก็ดูตัวคน ว่าเราจะเข้าไปในพรรคไหน อุดมการณ์เราชอบไม่พอ โอกาสที่พรรคเขาจะเปิดให้ทำงานไม่พอ ตัวบุคคลที่เป็นหลักๆ ในพรรคนี้คบได้หรือเปล่า เราอยู่กับเขาได้หรือเปล่า ถ้าคนหลักๆ ในพรรคจะไหวยังไม่อยากไหวเลย แล้วเราจะไปอยู่กับเขาได้

อย่างไร ก็มาไตร่ตรองดูคนที่ชวนเรา ก็ชื่อ ชวน ก็น่าเคารพนับถือ คนที่ชื่อ อภิลิทธิ ก็ใช้ได้ คนที่ชื่อ อนันต์ อนันตกุล ก็พอๆ กับตัวเรา เพราะเป็นปลัดกระทรวงมาด้วยกัน เป็น ว.ป.อ. รุ่นเดียวกันด้วย สามเกณฑ์นี้ที่ผมใช้ในการพิจารณาพรรค เมื่อพรรคพิจารณาผม ผมก็พิจารณาพรรคจึงลงเอยกันได้ คนหลายคนก็บอกว่า อาจารย์เลือกพรรคผิดหรือเปล่า ผมก็ถามว่า แล้วพรรคเลือกผมผิดหรือเปล่า ผมนะเลือกพรรคไม่ผิดแน่นอน แต่พรรคเลือกผมผิดหรือเปล่า เพราะพรรคก็คงพูดได้ว่า บางคนเลือกเข้าไปก็ผิด เพราะตอนที่เลือกนี้ ท่านอภิลิทธินั่งอยู่ในที่นี้ยืนยันได้ ที่ผมบอกว่า ผมไม่ต้องการไปทำการเมืองเพื่อแสวงหาตำแหน่ง อำนาจและผลประโยชน์ทางบริหาร เพราะผมเป็นคนเกือบจะไม่ก็คนที่พูดกับทางผู้ใหญ่ของพรรค ว่าแม่เจตนารมณ์รัฐธรรมนูญกำหนดให้มี ส.ส. แบบบัญชีรายชื่อ เพื่อให้พรรคคัดสรรบุคคล แสดงความพร้อมว่าถ้าได้เสียงข้างมากแล้วพร้อมจะเป็นรัฐบาล เพราะมีบุคคลที่พร้อมจะเป็นรัฐมนตรี เจตนารมณ์รัฐธรรมนูญเป็นอย่างนั้น ใช่แต่ผมก็บอกว่า "พรรคการเมืองต้องพร้อมที่จะเป็นทั้งรัฐบาล และพร้อมที่จะเป็นทั้งฝ่ายค้าน และไม่ว่าเป็นอะไร ทำให้ดีที่สุด" ผมก็ถามท่านอภิลิทธิ พิจารณาผมในเชิงเป็นรัฐมนตรีได้หรือไม่ คงไม่ยากหรอก เพราะเคยใช้อำนาจรัฐมนตรีมาแล้ว ตอนที่ปฏิบัติที่ไรปลัดทบวงฯ ใช้ อำนาจรัฐมนตรีทุกครั้ง จะสั้นหรือยาวก็แล้วแต่ท่านผู้บังคับบัญชา ผม ศาสตราจารย์ ดร. ประเสริฐ ณ นคร นี่ท่านใช้อำนาจตั้งหลายหน รวมทั้งใช้อำนาจสั่งให้ผมไปรักษาการอธิการบดีธรรมศาสตร์ ใช้ได้หมด

เป็นปลัดกระทรวงในยุคนั้น รู้หน้าที่รัฐมนตรีดี เพราะเหตุว่าต้องใช้อำนาจรัฐมนตรีอยู่บ่อย เพราะปฏิบัติบ่อย เรื่องนี้เคยพิจารณาใหม่ว่า

ใครก็ตามที่ท่านเลือกเข้าบัญชีรายชื่อนี้ ต้องทำหน้าที่ฝ่ายบริหารได้ คือ รัฐมนตรีและต้องเป็น ส.ส. ได้ ผมใช้คำนี้ ท่านอภิสิทธิ์คงจำได้ เพราะมันไม่แน่นอนกว่าพรรคประชาธิปัตย์จะได้เป็นรัฐบาล แล้วตอนนั้นในใจผม ไม่ได้เป็นรัฐบาลแน่ๆ ในใจรู้เลยว่าไม่ได้เป็น แต่ถึงไม่ได้เป็น ก็มีบทบาทปฏิบัติการเมืองได้ ท่านอภิสิทธิ์ยังบอกเลยว่าน่าคิด จะนำไปเรียน ท่านหัวหน้าพรรคว่าอาจารย์วิจิตรเขาบอกว่า เลือกผู้สมัคร เขาต้องขอให้ดูอีกด้านหนึ่งด้วย ว่าเป็น ส.ส. ได้หรือไม่ ส.ส. ในที่นี้ก็คือว่า ทำหน้าที่ฝ่ายค้านตรวจสอบการทำงานของรัฐบาล พร้อมจะมีบทบาทในสภาในรัฐสภาอย่างเต็มภาคภูมิ เมื่อทางพรรคยืนยันว่า “ดูแล้วคงทำได้” ก็ตัดสินใจลงสมัคร พอข่าวออกไปว่า ผมจะออกจากอธิการบดีของมหาวิทยาลัยเทคโนโลยีสุรนารี ออกจากงานประจำทั้งหมด มีจดหมายรักเข้ามาเป็น 100 ฉบับ ส่วนใหญ่ใน 100 ฉบับ จะเป็นเรื่องของการระงับบัญชีทั้งสิ้น อาจารย์เปลี่ยนใจเถอะอย่าไปแปดเปื้อนกับการเมืองเลย อาจารย์บริสุทธิผุดผ่องคืออยู่แล้ว เข้าไปเกลือกกลั้วกับการเมืองทำไม อาจารย์จะเสียคน บางคนเขียนถึงขนาดว่า การตัดสินใจของอาจารย์ครั้งนี้ ทำให้เล็กลงเรื่อยๆ ที่นับถือกันมาตลอดชีวิตเล็กลงเรื่อยๆ เป็นการตัดสินใจที่ผิดพลาดอย่างมหันต์ ไม่คิดเลยว่าอาจารย์จะตัดสินใจอย่างนี้ ส่วนใหญ่จดหมายจะเป็นอย่างนี้ ถ้าใครมีที่อยู่ส่งมาโดยลงชื่อ ผมก็จะตอบพร้อมทั้งแนบจดหมาย 1 ฉบับที่หลายคนในท้องนี้คงได้รับ ตอนที่ผมลงสมัครรับเลือกตั้ง ผมได้เขียนจดหมายถึงท่าน บอกเหตุผลว่าทำไม ผมถึงเข้าพรรคประชาธิปัตย์ ทำไมผมสมัคร อธิบายชัดเจนอยู่แล้ว เพราะผมรู้ ผมจะต้องชี้แจงขอความสนับสนุน ระลอกนั้นก็ระลอกที่จะมีเสียงระงับบัญชีทำนองนี้มาก

ต่อมาเมื่อได้เป็น ส.ส. แล้ว เขาคงบอกว่าไหนๆ มันก็เป็นไป
แล้ว มีคำแนะนำว่า อาจารย์เข้าพรรคผิด ถ้าอาจารย์เข้าพรรคไทยรัก
ไทย อาจารย์จะได้เป็นรัฐมนตรีไปแล้ว ถ้ามว่า คุณรู้ได้ไงว่าท่านทักษิณ
จะตั้งผมเป็นรัฐมนตรี คุณเป็น ดร.ทักษิณหรือ ? ก็เจียบไป แต่ใครๆ
เขาก็คาด โดยเฉพาะเมื่อเปลี่ยน รมต. คนที่ 5 แล้ว ก็บอกอาจารย์นี้
แหละควรจะเป็นรัฐมนตรีกระทรวงศึกษาธิการ ผมบอกคุณตั้งก็ได้
ผมตั้งตัวเองก็ได้ แต่ไม่ได้เป็นหรอก แต่ว่าอันนั้นไม่ใช่เป้าหมายที่ผม
มาทำงานการเมือง เรื่องของการที่แม้ปัจจุบันก็ยังมีคนพูดว่า เข้าพรรค
ผิด ผมยืนยันเสียเลยว่าจะตั้งแต่เข้าพรรคทำงานการเมือง ภายใต้พรรค
ประชาธิปไตยเข้าพรรคไม่ผิด แล้วผมก็เชื่อว่าผมได้ทำงานการเมืองตาม
เจตนารมณ์ของผม เพราะอะไร เพราะอุดมการณ์ พรรคประชาธิปไตยไม่
ขัดเรื่องปฏิรูปทางการเมือง มีหน้าซ้ำยังยืนยันเวลาเขาจะเบี่ยงเบน

ประการที่สอง พรรคเปิดโอกาสจนผมทำไม่ได้ไหว เช่น ให้เป็น
ประธานจัดสัมมนา ส.ส. เป็นประธานปรับโครงสร้างพรรค พรรคจะใช้
ผมอยู่ในลักษณะนี้ รวมทั้งงานประจำก็เป็นหัวหน้าคณะทำงานด้านการ
ศึกษา ซึ่งก็เป็นสิ่งที่ผมถนัด แล้วผมก็ทำอย่างเต็มที่ ไม่ได้มีความรู้สึก
ในทางผิดหวังว่าพรรคไม่ใช้ ตรงข้ามพรรคเปิดโอกาสให้ผมเป็นอย่างมาก
คือ เปิดโอกาสให้ผมทำงานในระดับรัฐสภา ไม่ใช่งานพรรคอย่าง
เดียว ผมได้เป็นประธานคณะกรรมการการศึกษา โดยเป็น ส.ส. สมัย
แรก การเป็นประธานคณะกรรมการการศึกษานี้เป็นเพราะพรรคได้
โควตาแบ่งกันตามสัดส่วน ส.ส. มา 8 คณะ คณะด้านการศึกษาเป็น
คณะหนึ่ง พรรคเป็นคนกำหนดว่า คนที่เหมาะสมที่สุดที่จะเป็นประธาน

นี่ คือ ผม แล้วก็ส่งเข้าไปให้สมาชิกของคณะกรรมการเลือก มี 17 คน มีของพรรค 5 คน 12 คน เป็นพรรคอื่น เขาก็ต้องเลือกตามที่พรรคได้โควตากำหนด ซึ่งการที่ได้มีบทบาทเป็นประธานคณะกรรมการนี้ ผมถือว่าเป็นส่วนสำคัญของการผลักดันเรื่องปฏิรูปการศึกษา จะเห็นว่าเรื่องใดก็ตามที่เป็นพระราชบัญญัติเข้าสู่สภา พรรคจะอนุญาตให้ผมเป็นกรรมการทุกฉบับ พรรคจะให้เกียรติให้เข้าไปนั่งในกรรมการงบประมาณทุกปี 2 ปีต่อเนื่อง เพื่อช่วยดูเรื่องงบประมาณการศึกษา ใครที่ไปชี้แจงงบประมาณจะเจอผม แล้วก็เห็นว่า ได้มีส่วนที่ใช้วิชาชีพทางการศึกษาอย่างเต็มที่

เพราะฉะนั้น ตรงนี้ผมถือว่า ถ้าผมไม่เข้าไปอยู่ในฝ่ายนิติบัญญัติ ผมคงไม่ได้ทำหน้าที่นี้ แล้วมีหน้าซ้ำอาจจะต้องไปอยู่ในฝ่ายที่ร่วมทำข้อบกพร่อง โดยไม่รับผิดชอบกับเขาด้วย ที่พระราชบัญญัติมหาวิทยาลัยราชภัฏมีปัญหา ผมเป็นคนอภิปรายยาวที่สุดที่ชี้ให้เห็นถึงข้อบกพร่องที่ต้องตั้งคณะกรรมการร่วม แล้วเสียงข้างน้อยก็แพ้ ผมได้พูดมาตลอดว่าในฐานะเป็นครู ในฐานะเป็นนักการศึกษา การศึกษาไม่มีฝ่าย การปฏิรูปการศึกษาต้องช่วยกันทุกฝ่าย ฝ่ายค้านไม่เคยค้านเรื่องปฏิรูปการศึกษาเลย มีแต่จี้ ทำไมทำช้านัก ทำไมถึงไม่เสนอกฎหมายให้ทัน ทำไมถึงทำบกพร่อง เมื่อเป็นอย่างนี้ บนเส้นทางชีวิตใหม่ก็คือ บนเส้นทางชีวิตนักการเมืองนี้ ถ้าเจตนาอย่างที่ผมเล่าให้ฟังว่า ไปทำงานการเมืองเพื่อเข้าไปมีส่วนร่วมในการปฏิรูปการเมือง ไม่ใช่เข้าไปเพื่อแสวงหาอำนาจ ผลประโยชน์ ตำแหน่งหน้าที่ละก็ ผมได้ทำเต็มที่เกินกว่าที่ผมได้คาดคิดไว้ด้วยซ้ำ แต่ปัญหาที่มันเกิดขึ้นนี้ ก็คือคนยังมองการเมืองเป็น

เรื่องสกปรก คนยังมองพฤติกรรมการเมืองในลักษณะที่ไม่น่าเชื่อถือ ไม่น่าไว้ใจ รักกันชอบกันก็ไม่อยากให้เสียคน คนยังมองการเมืองว่าจะทำอะไรได้ ต้องเป็นฝ่ายบริหาร ถ้าไม่ใช่ฝ่ายบริหารแล้วทำอะไรไม่ได้ ซึ่งเป็นเรื่องที่มีการปฏิรูปการเมืองยังไม่สำเร็จ ถ้าเราอยู่ในระบอบประชาธิปไตย ที่มีพระมหากษัตริย์ทรงเป็นประมุข และใช้ระบบรัฐสภา ดูแลระหว่างอำนาจระหว่างเสียงข้างมากข้างน้อยมีความหมายทั้งสิ้น ถ้าเราอยู่ในระบบประธานาธิบดีก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง ถ้าเราอยู่ในระบบเผด็จการก็เป็นอีกเรื่องหนึ่ง แต่เราเลือกที่เราจะเป็นประชาธิปไตยในระบอบรัฐสภา ซึ่งแน่ๆ ในระบอบรัฐสภานี้มันก็มี 2 ฝ่าย ไม่เป็นรัฐบาลก็เป็นฝ่ายค้าน ฝ่ายค้านก็มีหน้าที่ รัฐธรรมนูญถึงได้กำหนดให้มีผู้นำฝ่ายค้าน แล้วจะว่าไม่สำคัญได้อย่างไร ก็ถ้าทุกฝ่ายทำหน้าที่ให้ดีที่สุด ประชาธิปไตยก็ต้องการเช่นนั้น เมืองไทยเรานี่ เนื่องจากมีความโน้มเอียงไปเชื่อว่า ถ้าไม่ได้เป็นฝ่ายรัฐบาลแล้ว จะอดอยากปากแห้ง ถึงได้มีพรรคจำนวนหนึ่งจึงจะเสียปลุกเดียว แต่ผมเข้ามาอยู่ในพรรคประชาธิปัตย์มา 3 ปี ผมไม่เคยเห็นชาวประชาธิปัตย์เขาบอกว่า เราจะต้องเป็นฝ่ายรัฐบาล ต้องการทางทุกทางวางยุทธศาสตร์เพื่อเข้าไปร่วมเป็นรัฐบาล ไม่เลย เราแพ้เขาเราก็เป็นฝ่ายค้าน เราพอใจที่จะเป็นฝ่ายค้าน

แล้วท้ายสุด ที่ผมยังรู้สึกที่ไม่ผิดที่อยู่พรรคนี้ เพราะในขณะที่พรรคอื่น เขามีข่าวว่าได้รับแจกเงินเดือนละ 200,000 บาท ได้ข่าวว่าซื้อตัวกัน 30 ล้าน 40 ล้าน พรรคประชาธิปัตย์ ส.ส. บัญชีรายชื่อต้องบริจาคให้พรรคเดือนละ 10,000 บาท ส.ส.เขต เดือนละ 5,000 บาท เราก็เป็นเจ้าของพรรค พรรคนี้ไม่ใช่ของใคร เอาของผมไปเดือนละหมื่น

ผมถือว่าผมเป็นหุ้นส่วนแล้ว เราอยู่กันโดยทุกคนช่วยกัน แล้วก็ทำบทบาทที่คิดว่าจะเป็นประโยชน์ต่อส่วนรวม ก็ดีไปอย่าง เข้าไปอยู่ในฝ่ายค้านนี้ ทำให้คนกล่าวหาว่า ทุจริต ประพฤติมิชอบ หรือบกพร่องโดยสุจริตไม่ได้ เพราะมันไม่มีบทบาทนั้น แล้วการเป็น ส.ส. ผมเรียนได้เลย ถ้าพวกเราคิดจะลงสมัครพรรคไหนก็ได้ การจะได้แสดงบทบาทของการเป็น ส.ส. อย่างเต็มภาคภูมินี้ ถ้าเริ่มต้นในสมัยแรกเป็นฝ่ายค้าน ได้แสดงบทบาทและรอบรู้ในบทบาทเต็มทีกว่าเป็นฝ่ายรัฐบาล เพราะฝ่ายรัฐบาลนี้ อภิปราย วิพากษ์วิจารณ์รัฐบาลก็ได้ ไม่เห็นด้วยก็ต้องยกมือให้ จัดงานตามสั่ง ไม่ได้ทำบทบาทของการเป็น ส.ส. เรื่องการยื่นญัตติ อภิปราย ยื่นขึ้นอภิปรายไม่ไว้วางใจ ยื่นกระทู้สด ยื่นญัตติไม่ค่อยได้ทำหรอก หรือทำได้จำกัด แต่ถ้าเป็น ส.ส. ฝ่ายค้าน ทักษะเหล่านี้ต้องมี ท่านบัญญัติ บรรทัดฐาน บอก "อาจารย์วิจิตร อภิปรายอะไรก็ดีหมด สาระเต็มเลย ฟังๆ มันเหมือนสอนหนังสือ" ท่านสุเทพ เทือกสุบรรณ "อาจารย์อภิปรายดีหมด แต่ถ้าอาจารย์ใส่ลีลันอะไรลงไปสักหน่อย จะมันกว่านี้" ผมบอกว่า "สไตล์ของท่านสุเทพ ก็ของท่านสุเทพ ของท่านบัญญัติ ก็ของท่านบัญญัติ ของวิจิตร ศรีสอ้าน ก็ของวิจิตร ศรีสอ้าน" จะให้ผมเปลี่ยนไปในลักษณะที่คนเขาเคยรู้จักผมในแบบหนึ่ง แล้วมาอีกแบบหนึ่ง ผมเชื่อว่าเขาไม่ยอมรับผม

เพราะฉะนั้น ผมก็เป็นของผมอย่างนี้ ก็ปรากฏว่าเรื่องเกิดขึ้นที่มหาวิทยาลัยศรีนครินทรวิโรฒ ในที่ประชุมสภามหาวิทยาลัย ท่านชวนผมกับท่านอภิสิทธิ์ ก็ยังเป็นผู้ทรงคุณวุฒิอยู่ ไม่มีใครเคยเรียกผมว่าเป็น ส.ส. วิจิตรเลย วันหนึ่งเกิดมีอาจารย์ท่านหนึ่งบอกที่ ส.ส. วิจิตรพูดว่าอย่างนี้ หัวเราะกันทั้งสภา มองกันใหญ่ใครคือ ส.ส. วิจิตร ก็แสดง

ว่า เส้นทางชีวิตแรกของความเป็นครู เส้นทางชีวิตที่สองของความเป็นนักบริหาร ยังเป็นเส้นทางหลักอยู่ บุคลิกภาพการแสดงออกอิทธิพลของสองเส้นทางชีวิตแรกนี้ ยังมีอิทธิพลต่อเส้นทางชีวิตของการเป็นนักการเมืองอยู่มาก ผมยังคิดแบบครู ผมยังคิดแบบนักการศึกษา ยังคิดแบบนักบริหาร ยังแสดงออกแบบนักวิชาการ ก็คงทำไม่ได้มากกว่านี้

ท้ายสุดถามว่า ชีวิตการเมืองใครกำหนด ตอนเลือกจะเล่นการเมือง แต่ผมใช้คำว่าทำงานการเมือง ผมไม่เคยเล่นกับมัน ผมทำงานจริงๆ ผมคิดว่า *ผมเลือก* เลือกตั้งแต่จะลงสมัคร เลือกเข้าพรรค แต่พอเข้าพรรคไปแล้ว เริ่มรู้สึกว่ พรรคเป็นคนกำหนด เช่น พรรคจะกำหนดในการจะเลือกตั้งครั้งหน้านี้ ให้ผมลงเลือกตั้งหรือไม่ อนาคตผมอยู่ที่พรรค กรรมการบริหารพรรค หัวหน้าพรรคบอกไม่เอาอาจารย์ วิจิตร คราวนี้ไม่ส่งลงจนนะครับ ทั้ๆ ที่ชีวิตนักการเมืองนี้เป็นได้จนสิ้นลมหายใจ ไม่ได้มีข้อห้าม เป็นอาชีพที่ไม่มีการจำกัดอายุ ตราบใดที่ประชาชนยังเลือกก็เป็นได้ แต่ปัญหาก็คือว่า เมื่อรัฐธรรมนูญเขียนให้พรรคกำหนด หนึ่ง ต้องสังกัดพรรค สอง เขามีระบบบริหาร เขาจะส่งใครไม่ส่งใคร ขึ้นอยู่กับคณะกรรมการบริหารพรรค เขาจะให้ผมเป็นอะไรในพรรค เขาก็เป็นคนกำหนด เช่น จะส่งให้ผมไปเป็นประธานคณะกรรมการหรือไม่ อนาคตเส้นทางนี้ ถ้ารัฐธรรมนูญยังไม่แก้ ที่กำหนดว่าจะต้องสังกัดพรรคไม่น้อยกว่า 90 วัน ส.ส. กลัวมาก เพราะเหตุว่าอนาคตที่จะเดินบนเส้นทางนี้ ไม่ใช่พรหมลิขิต แต่เป็นพรรคลิขิต พรรคลิขิตจริงๆ ต้องยอมรับความจริงอันนี้ ผมก็ไมรู้เหมือนกันว่า พรรคเขาจะลิขิตผมอย่างไร แต่ในที่สุดผมก็คงร้องเพลงที่ผมชอบคือ เย้ยฟ้าท้าดิน

ในที่สุดข้าขอลิขิตชีวิตข้าเอง ไม่ต้องเป็นนักการเมืองก็ได้ เพราะ
อย่างน้อย ก็ยังมีสองเส้นทางเดินที่พอจะกลับมาเดิน ถ้ายังไม่แก่เกินไป
ก็ขอเรียนว่าคงไม่มีเส้นทางชีวิตที่สี่ แม้ผมจะผ่านแนวต้าน ผ่านอายุ 70
แล้ว อาจอยู่ไปได้ถึงเลข 9 ก็คงไม่มีเส้นทางที่สี่ ก็จะอยู่ระหว่างว่าการ
กลับไปอยู่ **เส้นทางที่หนึ่ง** เป็นครู **เส้นทางที่สอง** เป็นนักบริหาร แต่ถ้า
จะมีเส้นทางที่สี่ที่ผมเลือกได้ แล้วอยากจะทำเลือกก็คือ เส้นทางการใช้ชีวิต
อิสระเป็นนายของตนเอง ไม่มีใครกำหนดชีวิตของนายวิจิตร ศรีสอ้านได้
อีกต่อไป

